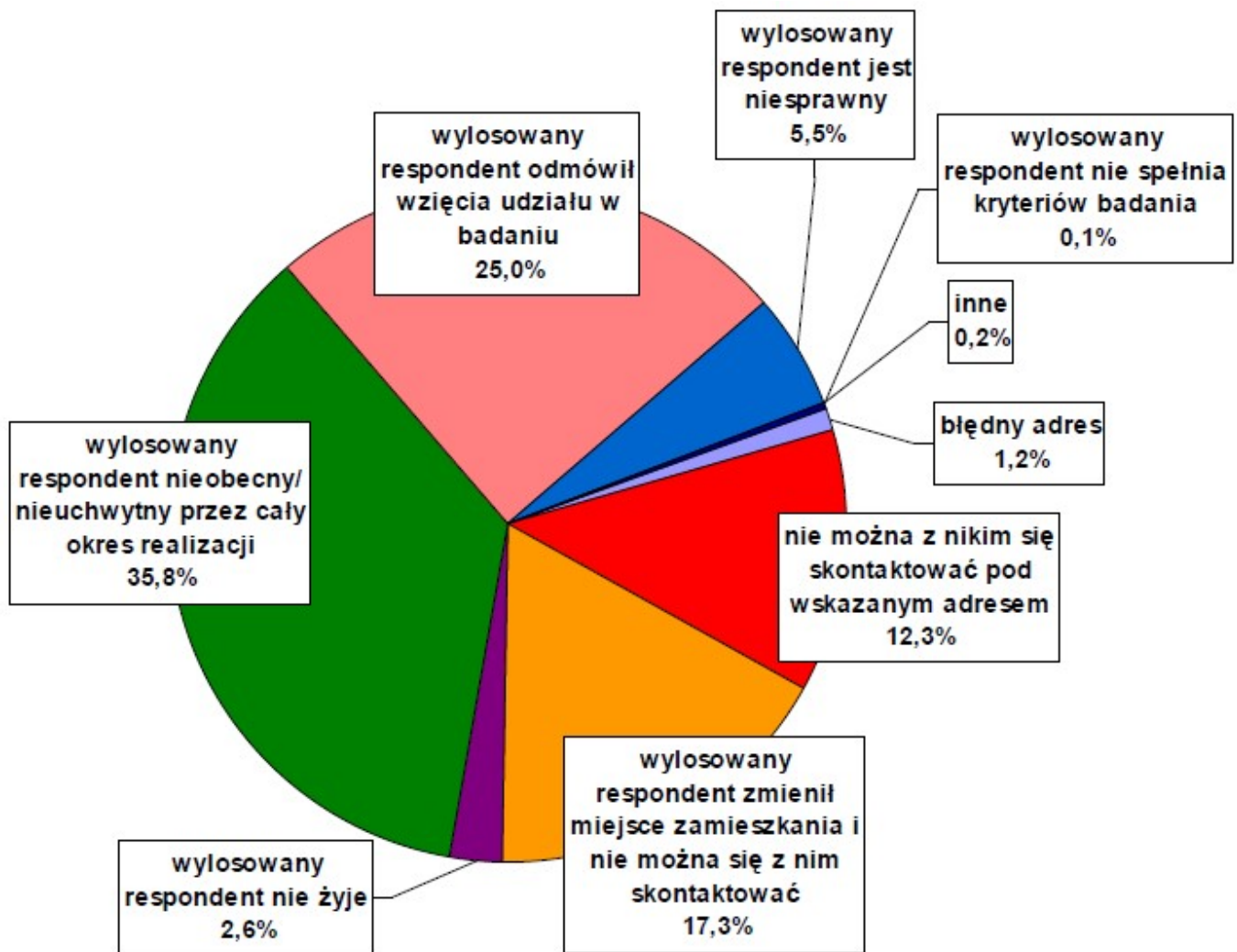

Przyczyny niedostępności jednostek badania

Karty realizacji z badania „Aktualne problemy i wydarzenia” dostarczają użytecznej informacji na temat przyczyn niezrealizowania wywiadu. Wiedza taka przydatna jest z kilku powodów. Po pierwsze, znajomość przyczyn niedostępności sprawia, że jesteśmy w stanie podjąć kroki w celu przeciwdziałania występowaniu tych przyczyn lub zwiększenia skuteczności ankietatorów. Po drugie, informacje takie dają możliwość częściowego oszacowania, na ile niedostępność respondentów w danym badaniu może być kwestią losową, a na ile ubytki w próbie mogą mieć charakter systematyczny. Po trzecie, wiedza o przyczynach niezrealizowania wywiadu daje podstawę do hipotetyzowania na temat źródeł niedostępności. Bowiem za przyczyną niedostępności w sensie, o jakim mowa w kartach realizacji badania kryją się głębsze przyczyny psychologiczne i socjologiczne niedostępności respondentów. Przyczyny te są zazwyczaj niedostępne w zwykłym badaniu. Wszystkie te kwestie są istotne i zostaną poruszone w dalszych częściach pracy.

W tabeli 3.1.2.1 wymienione zostały przyczyny niezrealizowania wywiadu zamieszczone na kartach realizacji badania. Zanim przejdziemy do dalszych rozważań, warto przyjrzeć się każdej z tych przyczyn z osobna, aby sprecyzować, co one oznaczają, jakie mają konsekwencje i kiedy mogą wystąpić. Rysunek 3.3.1 zawiera udział poszczególnych przyczyn w zbiorze 9 029 jednostek niedostępnych:

Rysunek 3.3.1 Przyczyny niezrealizowania wywiadów w badaniach „Aktualne problemy i wydarzenia” w 2005 roku.

1. Błędny adres (tzn. wskazany w próbie adres nie istnieje, bądź pod wskazanym adresem nie ma lokalu mieszkalnego, bądź lokal znajdujący się pod wskazanym adresem jest przez nikogo niezamieszkały – tzw. pustostan). Jest to sytuacja, w której nie dochodzi do kontaktu z respondentem ze względu na wystąpienie błędu w operacji losowania. Obecnie udział tej kategorii to nieco ponad 1%. Udział ten jest stosunkowo niski dzięki uaktualnieniu bazy danych PESEL w trakcie ostatniego spisu powszechnego przeprowadzonego w 2002 roku. Przed spisem baza danych nie była na taką skalę uaktualniana od poprzedniego spisu z 1987 roku, co powodowało, iż udział kategorii „błędnych adresów” dochodził nawet do 10% (Grzeszkiewicz-Radulska 2001).

Konsekwencją występowania w próbie kategorii błędnych adresów

są trwałe i nieodwracalne ubytki z próby. O ile bowiem w przypadku większości innych przyczyn możliwe jest przy zwiększonym wysiłku ze strony ankietera uzyskanie wywiadu, o tyle respondenci spod błędnych adresów są w zasadzie nie do zbadania.

2. Pod wskazanym w próbie adresem nie można z nikim się skontaktować – nikogo nie zastano przez cały okres realizacji badania. Ankieter w sytuacji, w której nie może zastać nikogo pod wskazanym adresem, powinien wracać tam kilkakrotnie w różnych porach dnia i spróbować zastać domowników. Jeżeli pod danym adresem nikt nie odpowiada, powinien także zasięgnąć informacji u sąsiadów odnośnie tego, czy pod wskazanym adresem w ogóle ktoś mieszka, a jeśli tak, to kiedy można go zastać. W praktyce jednak ankieterzy dość często szybko rezygnują z ponawiania wizyt pod takim adresem, zwłaszcza w różnych porach dnia.

Udział tej kategorii w ogóle jednostek niedostępnych wynosi 12%. Z pewnością w przypadku części spośród sytuacji nieobecności kogokolwiek pod wskazanym adresem przy determinacji ze strony ankietera udałoby się uzyskać wywiad z wylosowanym respondentem. W przypadku badania „Aktualne problemy i wydarzenia” jednostki te pozostają niestety ostatecznie ubytkami również ze względu na krótki czas realizacji badania, który nie pozwala na zbyt wiele wizyt ankietera pod danym adresem.

3. Wylosowany respondent zmienił miejsce zamieszkania i nie można się z nim skontaktować. Przyczyna ta częściowo związana jest, podobnie jak błędne adresy, z dezaktualizacją operatu losowania – gdy respondent przeprowadza się i fakt ten nie zostaje zarejestrowany w odpowiedniej bazie. Teoretycznie w przypadku zmiany miejsca zamieszkania respondenta, ankieter powinien ustalić obecny adres osoby i przeprowadzić wywiad. Rzadko jednak sytuacja taka ma miejsce. Jeśli respondent

przeprowadza się daleko, jest praktycznie niemożliwe, aby ankieter ustaliwszy nowy adres zrealizował badanie. Taka nierzetelność wynika przede wszystkim z dużych kosztów dojazdu do innego miejsca zamieszkania. Dlatego pokusa zaznaczenia, iż z respondentem nie można się skontaktować, jest w takich sytuacjach znaczna. Dodatkowo w przypadku badań o krótkim czasie realizacji, do których należy badanie „Aktualne problemy i wydarzenia”, raczej nie opłaca się uzyskiwanie wywiadu, jeśli respondent wyprowadził się daleko, ponieważ może to się odbyć kosztem nieuzyskania innych wywiadów w okolicy. W kategorii „zmiany miejsca zamieszkania i braku możliwości kontaktu” mieści się część ukrytych odmów. Jeśli respondent nie chce brać udziału w badaniu, może okłamać ankietera, iż osoba wylosowana do próby pod danym adresem nie mieszka.

Udział tej kategorii wśród przyczyn niezrealizowania wywiadu jest znaczny i wynosi ponad 17%. Przynajmniej częściowo jej liczebność można zmniejszyć wydłużając czas realizacji badania i zachęcając ankieterów do uzyskiwania wywiadów od respondentów, którzy zmienili adres zamieszkania.

4. Wylosowany respondent nie żyje. Kategoria ta, podobnie jak pierwsza i trzecia, związana jest z dezaktualizacją operatu losowania. Próby do badań losowane są z pewnym wyprzedzeniem, np. raz na rok lub na raz na kilka fal badania. Dlatego też ruch naturalny ludności związany ze zgonami ma istotny wpływ na aktualność prób – część wylosowanych do badania respondentów umiera przed rozpoczęciem badania. Taka sytuacja ma miejsce głównie w przypadku najstarszych respondentów, choć zdarzają się też przypadki losowe, gdy umiera młodszy respondent.

Udział tej przyczyny niezrealizowania wywiadu w skali roku wynosi 2,6%. W początkowych falach wynosi on około 1,5%, potem stopniowo wzrasta, aby z końcem roku osiągnąć 3,7%. To dobra ilustracja procesu dezaktualizacji operatu losowania.

Jedyną możliwością redukcji liczebności tej kategorii jest stałe uaktualnianie operatu i wystrzeganie się losowania „na zapas”.

5. Wylosowany respondent nieobecny/ nieuchwytny przez cały okres realizacji badania. To najliczniejsza spośród wszystkich kategorii. Z powodu tymczasowej nieobecności w okresie realizacji badania nie dochodzi do skutku nieco więcej niż jeden na trzy niezrealizowane wywiady (35%). Kategoria ta jest bardzo pojemna. Zaklasyfikowane do niej zostaną zarówno krótkie wyjazdy respondentów, np. urlopy lub delegacje, jak i nieobecności długotrwałe – wyjazdy na studia do innej miejscowości, pobyt w wojsku lub w zakładzie karnym, wyjazd do pracy za granicę i inne tego typu przyczyny. Czasem także zdarza się, że respondent nie wyjechał, ale akurat w trakcie realizacji badania ciężko zastać go w domu – na przykład z racji późnych lub długich godzin pracy.

Nieobecność lub nieuchwytność przez cały okres realizacji badania może być też formą ukrytej odmowy udziału w badaniu – unikiem stosowanym przez mniej asertywnych respondentów. Zdarza się również, że taka nieobecność pojawia się z winy ankietera, który nie ponawia kontaktów pod wskazanym adresem w różnych porach dnia. Udział tej przyczyny niezrealizowania wywiadu wśród ogółu przyczyn zwiększa się zwłaszcza w miesiącach wakacyjnych – z racji urlopów oraz wakacyjnych wyjazdów do pracy.

Nie tylko w badaniach „Aktualne problemy i wydarzenia” kategoria tymczasowej nieobecności stanowi problem. W wielu projektach badawczych realizowanych na całym świecie jest to zawsze, obok odmów, najważniejsza przyczyna ubytków z próby (Stoop 2005). Szacuje się, iż możliwe jest zmniejszenie liczebności tej kategorii poprzez odpowiednie zmotywowanie ankieterów do ponawiania kontaktów oraz poprzez wydłużenie okresu realizacji badań. Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” jest szczególnie narażone na niedostępność

związaną z krótkim okresem realizacji, stąd duży udział tej kategorii wśród przyczyn niezrealizowania wywiadu.

6. Wylosowany respondent odmówił wzięcia udziału w badaniu (z różnych powodów: niechęć, brak czasu, obawa itp.). Odmowy udziału w badaniu są drugą, obok nieobecności przez cały okres realizacji badania, najczęstszą przyczyną niezrealizowania wywiadów – stanowią jedną czwartą wszystkich przypadków niedostępności.

Niestety w większości przypadków nie jest znany powód odmowy, choć wiedza ta byłaby przydatna przy projektowaniu metodologii badań oraz przy próbach konwersji odmów.

Możliwe jest bowiem takie dopasowanie strategii dotarcia do respondenta, aby przekonać go do udziału w badaniu. Doświadczony ankieter, który jest w stanie rozpoznać „typ odmawiającego”, z którym ma do czynienia, jest w stanie używając odpowiednich argumentów nakłonić go do wywiadu. Z badań Sztabińskiego wynika, że u podłoża odmowy udziału w badaniu leży zazwyczaj tylko jeden powód – szybka jego identyfikacja i dobranie odpowiedniej strategii może zamienić odmowę w zgodę na przeprowadzenie badania (Sztabiński 2006).

Konwersji podlegać mogą odmowy, których przyczyna jest „sytuacyjna” – wynika z czynników losowych, np. braku czasu w danej chwili, kłopotów rodzinnych. Niemożliwe lub prawie niemożliwe do odwrócenia są natomiast odmowy wynikające z poczucia naruszenia prywatności, niechęci do badań lub wcześniejszych złych doświadczeń. Co gorsza, właśnie te trudne do konwersji odmowy wynikają głównie z przyczyn nielosowych i mogą powodować wypaczenia wyników (Sztabiński 2006).

Zmniejszenie liczebności kategorii odmów można osiągnąć poprzez stworzenie odpowiedniego systemu zachęt dla respondentów – zarówno materialnych jak i niematerialnych (np. podkreślanie wartości badań, podnoszenie prestiżu badań). Ponadto ważne jest też, aby ankieterzy nie traktowali każdej

odmowy jako ostatecznej i podejmowali próby konwersji, które, jak wiemy z innych badań oraz audytu sieci ankieterskich, mogą być skuteczne przy odpowiednio dobranej strategii (Stoop 2005).

Niestety również tutaj ujawnia się wrażliwość czasowa badania „Aktualne problemy i wydarzenia” – w trakcie tylko jednego tygodnia realizacji ankietarowi trudno jest powracać kilkakrotnie pod wskazany adres próbując nakłonić odmawiającego respondenta do badania. Ponadto można tutaj dostrzec problem innej natury. Ponawianie kontaktu i próby konwersji odmowy mogą, zamiast pożądanego, wywołać odwrotny skutek – respondent zniechęci się jeszcze bardziej do danego badania i do badań w ogólności. Ewentualna nachalność ankietera w sytuacji ponownych kontaktów może wzbudzić gniew, jeśli ankietar nie ma doświadczenia i „dobrego podejścia” do trudnych respondentów.

Pojawia się też trudna do rozstrzygnięcia kwestia, kiedy odmowę należy uznać za ostateczną i oznaczyć respondenta jako niedostępnego. Duża liczebność kategorii odmów wskazuje, iż ankietarzy zbyt łatwo taką decyzję podejmują, choć z drugiej strony nie należy przecież wracać pod dany adres w nieskończoność.

7. Wylosowany respondent jest niesprawny w stopniu uniemożliwiającym przeprowadzenie wywiadu (ciężko chory, nietrzeźwy itp.). Kategoria niesprawności jest w swym charakterze podobna do kategorii nieobecności w okresie realizacji badania. Jej udział wśród przyczyn niedostępności wynosi 5,5%. Mieszczą się w niej wszystkie przypadki, w których ankietarowi udało się skontaktować z respondentem, ale nie mógł zrealizować badania ze względu na niedyspozycję osoby wylosowanej do badania. Za taką niedyspozycję uważa się stan nietrzeźwości, ale także ciężką chorobę, kalectwo lub niepełnosprawność (np. głuchotę, autyzm) uniemożliwiające udział w badaniu.

Część spośród przypadków niesprawności respondentów jest możliwa do odwrócenia. Podobnie jednak, jak we wcześniej omawianych przypadkach, ankieterzy rzadko ponawiają kontakt z respondentem uznanym za niesprawnego – zwłaszcza w badaniach o krótkim terminie realizacji. Niezbyt ciężka choroba, nietrzeźwość i inne tymczasowe przyczyny dają jednak szansę, iż w późniejszym terminie respondent będzie w stanie udzielić wywiadu. Tutaj, podobnie jak w przypadku odmów, bardzo ważna jest decyzja, kiedy niesprawność respondenta uznać za ostateczną i nieodwracalną.

8. Wylosowany respondent nie spełnia kryteriów badania. Udział tej kategorii wśród ogółu przyczyn niezrealizowania wywiadu jest bardzo niski (0,1%). Pojawienie się tej przyczyny oznacza, że w operacji losowania wystąpił błąd. Niespełnienie kryteriów badania związane jest z definicją populacji badanej. W przypadku badań CBOS „Aktualne problemy i wydarzenia” zdarzało się, że respondent wylosowany do badania nie miał ukończonych osiemnastu lat, a zatem nie był członkiem badanej populacji. Można także wyobrazić sobie badanie dorosłych obywateli Polski losowanych z operatu, w którym znaleźli się także obcokrajowcy nieposiadający polskiego obywatelstwa – wówczas tacy respondenci nie będą spełniali kryteriów badania.

Wystąpienie przypadków niespełnienia kryteriów badania jest w zasadzie zawsze związane z błędem – błędem w samej operacji losowania lub błędnym dobraniem operatu.

9. Wywiad nie został zrealizowany z innych powodów. Inne powody to nietypowe sytuacje, które mogą przytrafić się ankieterom. Trudno jednak ocenić, na ile sytuacje takie nie pasują do żadnej z wcześniejszych ośmiu kategorii, a na ile można je jednak do którejś z tych kategorii zaklasyfikować. Zdarzało się bowiem, że w rubryce „Inne powody” opisywane były przypadki jednoznacznie przynależące do którejś z ośmiu kategorii.

Jedną z trudnych do zaklasyfikowania sytuacji, która czasem pojawiała się w rubryce „Inne powody” była sytuacja, w której respondent zgadzał się na udział w badaniu, i niekiedy wywiad nawet był rozpoczęty, ale w trakcie jego trwania ankieter był wypraszany – mniej lub bardziej uprzejmie i nie mógł dokończyć badania. Podobna sytuacja miała miejsce, gdy osoba trzecia nie chciała dopuścić do kontaktu ankietera z właściwym respondentem wbrew woli tego ostatniego. Spośród opisanych przez ankieterów sytuacji przytoczę dwie najbardziej typowe. W pierwszej z nich to mąż lub ojciec przerywa wywiad lub uniemożliwia kontakt z żoną lub córką i wyrzuca ankietera. W drugiej sytuacji, występującej zwłaszcza w okresie matur i egzaminów, to rodzic nie chce dopuścić ankietera do młodego respondenta, który właśnie się uczy.

Trudno ocenić częstotliwość występowania powyższych przypadków, ponieważ prawdopodobnie część ankieterów próbowała zaklasyfikować je do jednej z ośmiu przyczyn i fakt ten został zagubiony. Jest jednak bardzo trudną sprawą zdecydowanie, do jakiej kategorii powyżej opisane sytuacje przynależą. Nie są one bowiem bezpośrednimi odmowami, nie są także spowodowane nieobecnością lub niesprawnością respondentów. Stanowią raczej odrębną kategorię uniemożliwienia kontaktu z respondentem przez osoby trzecie.

Sytuacje takie z pewnością nie mają charakteru losowego i spowodowane przez nie ubytki mogą powodować błędy systematyczne w danych. Jednak udział kategorii „Inne powody” jest bardzo niewielki (0,2%), mimo iż odsetek ten może być niedoszacowany ze względu na prawdopodobne próby zaklasyfikowania takich sytuacji do jednej z ośmiu podstawowych kategorii. Dlatego też z punktu widzenia samego badania nie jest to bardzo istotna przyczyna niezrealizowania wywiadu.

W najbardziej sprzyjającej badaniom sytuacji wszystkie przyczyny niezrealizowania wywiadu wynikałyby z czynników losowych. Nawet odmowy mogłyby wówczas wynikać jedynie z

losowych czynników sytuacyjnych i nie prowadzi do błędów systematycznych. Niestety w praktyce, w związku ze zjawiskami, na które badacz rzadko ma wpływ, większość z tych przyczyn może mieć, przynajmniej w części, nielosowy charakter.

Wydaje się, iż najsilniej na wystąpienie systematycznych błędów narażają nas odmowa, niesprawność oraz nieobecność respondenta (nieobecność kogokolwiek pod wskazanym adresem oraz nieobecność przez cały okres realizacji badania). Jest całkiem prawdopodobne, iż ze względu na te przyczyny badaniom wymykają się pewne specyficzne grupy. Z pewnością w badaniu „Aktualne problemy i wydarzenia” nie biorą udziału osoby odbywające służbę wojskową, ponieważ prawdopodobieństwo, że w momencie wizyty ankietera będą przebywać w miejscu zameldowania (np. na przepustce) jest raczej nikłe. Podobnych przykładów – studentów zamiejscowych, więźniów, osób wyjeżdżających do pracy etc. – można przytaczać jeszcze wiele. Utrata tych respondentów to ryzyko, z którym w każdym badaniu, zwłaszcza o krótkim terminie realizacji, należy się liczyć. Odmowy oraz ukryte odmowy, jeśli nie wynikają z przyczyn sytuacyjnych, ale u ich podłoża leży negatywna postawa wobec badań – niechęć, obawa, złe doświadczenia, brak sensu etc., również mogą powodować, że tracimy informacje o istotnej z punktu widzenia badania grupie.

O przyczynach niezrealizowania wywiadu powinno także mówić się w kontekście charakterystyk respondentów, które mogą być z przyczynami skorelowane. Zagadnienie to będzie poruszone w dalszej części [tej] pracy [magisterskiej].

Jeśli szukają Państwo pomocy w napisaniu własnej pracy - potrzebują Państwo fachowych konsultacji to polecamy stronę [pisanie prac](#) - profesjonalna pomoc w pisaniu prac w granicach prawa.